

AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNİN SƏMƏRƏLİ QURULMASI (DƏRS NÜMUNƏSİ ƏSASINDA)

Aytən Şahin qızı Səmədova
ADPU Şamaxı filialı
aynteymurova94@gmail.com

Şəkər Vüqar qızı İsgəndərli
ADPU Şamaxı filialı
İskandarliisgenderli@gmail.com

Xülasə

Tezisdə ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dili dərslərinin səmərəli qurulması dərns nümunəsi əsasında təqdim edilmişdir. VIII sinif Azərbaycan dili dərslərindən götürülmüş iki saatlıq “Zəhər” mövzusu üzrə dərns icmalı qurulmuşdur. Dərns prosesində istifadə olunan metodlar, iş üsulu, forması, resurslar, integrativ məsələlər, reallaşdırılacaq təlim nəticələri və standartlar qeyd edilmişdir. Növbəti hissədə dərnsin mərhələləri üzrə görülməsi planlaşdırılan məsələlər öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, VIII sinif, tədris, interaktiv, səmərəli tədris.

Summary

In the thesis, the effective construction of Azerbaijani language lessons in secondary schools was presented based on a lesson example. A two-hour lesson review on the topic "Poison" taken from the eighth-grade Azerbaijani language textbook was created. The methods used in the lesson process, work method, form, resources, integrative issues, learning outcomes and standards to be realized are mentioned. In the next part, the issues planned for the stages of the lesson are reflected.

Key words: Azerbaijani language, class VIII, teaching, interactive, effective teaching.

VIII sinif Azərbaycan dili dərslərində verilmiş “Zəhər” mövzusuna iki saat vaxt ayrılmışdır. I saat dinləyib anlama və danışma, oxu, yazı, II saat dil qaydaları məzmun xəttinə əsaslanır. Həmin saatlarda dörd məzmun xəttinin təlim nəticələrinin reallaşdırılması üçün aşağıda verilmiş dərns nümunəsinə diqqət yetirək.

Tarix : 29.04.2023 / 30.04.2023

Fənn: Azərbaycan dili

Mövzu: Zəhər

Sinif: 8

Standart : 1.1.1., 1.2.4., 2.1.1., 2.2.3., 3.1.2./ 4.1.2

Təlim nəticələri:

1. Fikrini əsaslandırır.
2. Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
3. Fərqləndirilmiş sözlərin qarşılığını tapır.
4. Söz sırasını müəyyən etməklə fikri oxuyur.
5. Məndəki fikirləri həyatla əlaqələndirir.
6. Sitatdan istifadə etməklə nəqli xarakterli inşa yazır./
7. Təyinləri və onların ifadə vasitələrini müəyyənləşdirir.

Dərsin metodu: Beyin həmləsi və müzakirə

Dərsin tipi: İnduktiv (yeni bilik verən dərs)

Resurlar: Kompüter, dərslik

İş forması: Cütlərlə, kollektivlə, fərdi/ kollektiv, qruplarla və fərdi iş

İş üsulu: Klaster, sual-cavab, müzakirə, oxu

İnteqrasiya: Fənnüstü: həyatla əlaqə; fəndaxili: əsas nitq hissələri və söz birləşmələri ilə əlaqə

Sinfin təşkili, ev tapşırığının yoxlanılması:

Sinifə daxil olduqdan sonra ilk olaraq salamlama, davamiyyətin yoxlanılması və şagirdlərin ev tapşırığının yoxlanılmasına nəzarət hissələri həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili üzrə təhsil proqramı (kurikulumu)nda, yeni təlimin mərhələlərini əks etdirən bir çox mənbələrdə “sinfin təşkili, ev tapşırığının yoxlanılması”nı bir mərhələ kimi qeyd etməsələr də, bu mərhələnin mövcudluğu, fikrimizcə, zəruridir. Xüsusilə də, keçmiş dərsin hansı dərəcədə yerinə yetirilməsinə nəzarətin olmaması şagirdə dərsə məsuliyyətsiz yanaşmasına, “müəllim yoxlamır, bu gün yazmasam da olar, kimsə bilməz” tipli düşüncənin formalaşmasına gətirib çıxara bilər. Sözü gedən mərhələni motivasiya mərhələsinin tərkib hissəsi kimi də qeyd etmək olar.

Motivasiya, problemin qoyuluşu (I saat):

Yeni dərsə keçid, körpü xarakterli motivasiya mərhələsində klaster üsulundan istifadə edərək lövhənin mərkəzində şagirdlərə “sevgi” sözü təqdim edilir. Onlardan “sevgi dedikdə nə ağılınıza gəlir, bu anlayışı hansı istiqamətlərə doğru şəxələndirərdiniz?” sualına cavab istənilir. Şagirdlərdən müxtəlif anlayışlar: ana, ata, qardaş, bacı, dost, sülh, azadlıq, mehribanlıq, xoşbəxtlik, həyat, sağlamlıq, zənginlik və s. cavablar alındıqca mərkəzdən çıxan oxlarla qeyd edilir. Sonra şagirdlərin fikrinə ümumiləşdirmə apararaq bütün xoşbəxtliklərin əsasında sevgi anlayışının dayandığı nəticəsinə gəlinir.

Növbəti mərhələdə şagirdlərə tədqiqat sualı ünvanlanır: İnsan özünü nə vaxt xoşbəxt hiss edər? Şagirdlər fikirlərini deyir və tədqiqata başlanılır.

Tədqiqatın aparılması zamanı şagirdlər öncə “Füyuzat” jurnalından seçilmiş “Zəhər” mətnini oxuyur, məndaxili suallara oxu prosesində cavablar verilir və sonda dərslikdəki birinci tapşırıqla – ardıcılığı bərpa etməklə mətnin ideyası müəyyənləşdirilir, eləcə də bu fikri əsaslandırırırlar. Məndaxili suallarda orfoqrafik (peşiman deyil, peşman) və orfoepik ([yaşayır] deyil, [yaşıyır], [dəfəyə] deyil, [dəfiyə]) anlayışlara aid tapşırıqların yer alması effektivdir.

Dərslikdəki 2-6-cı tapşırıqlar vasitəsilə şagirdlərin dinləyib-anlama və danışma məzmun xətti üzrə təlim nəticələrinin reallaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Həmin tapşırıqlar şagirdlərin təhlil aparmaq, fikir söyləmək, fikirlərini əsaslandırma bilməyini, dinlədiyini anladığını, anladığını isə danışmaq bacarığını inkişaf etdirməyə və aşkarlamağa xidmət edir. Tapşırıqların icrasından sonra bir daha tədqiqat sualına qayıdılır və fikirlər daha dolğun əsaslandırılır, ümumiləşdirmə aparılır.

7-8-ci tapşırıqlar oxu məzmun xəttinin reallaşmasına əsaslanır, belə ki, verilmiş sözlərin: ədavət, ədalət və ətalət sözlərinin leksik mənalı lüğət vasitəsilə araşdırılır, müqayisə edilir. Fərqləndirilmiş sözlərin: sirayət edirdi (təsir edirdi), dərdini açır (iztirabını, qaygısını deyir), rəftar et (davranmaq) ifadələrinin qarşılığı kontekstə uyğun axtarılır. Bu tapşırıqlar şagirdlərin həm lüğətlə işləmək bacarağını, həm də söz ehtiyatını artırmaqla oxu kompetensiyalarını formalaşdırır.

Yaradıcı tətbiqetmə mərhələsində dərslərdəki 15-ci tapşırıq: “Səadət günəşi birlikdən doğar” inşasının yazılması tapşırıqlar ki, bu da şagirdlərin yazı bacarıqlarının inkişafına səbəb olur. Növbəti dərslərdə səhvlər üzərində iş və inşaların orijinallığına xüsusi diqqət və qiymətləndirmə tapşırığının səmərəliliyini artıracaqdır.

Motivasiya, problemin qoyuluşu (II saat):

Burada bir haşiyəyə çıxaraq qeyd etmək istədik ki, metodik vəsaitdə, dərslərdə və ümumiyyətlə, ikinci dərəcəli cümlə üzvü təyin və təyinin ifadə vasitəsi dedikdə sanki sifətin kölgəsində sayın rolu itir, itirilir. Metodik vəsaitdə motivasiya mərhələsində necə sualına cavab verən sözlərin axtarılması, dərslərdə isə necə və hansı sualına cavab verən sözlərə diqqət yetirilmişdir. Zənnimizcə, bura neçə sualını da əlavə etmək məqsəda uyğun olardı. Çünki biz burada sifət yox, təyin mövzusunun mənimsədilməsinə səy göstəririk.

Deməli, şagirdlər “hansı sözlər “necə?, neçə?, nə qədər?, hansı? sualına cavab verə bilər?” sorğusu keçirilir. Əlavə olaraq sualı mətnlə əlaqələndirərək dərslərdəki doqquzuncu tapşırıq yerinə yetirilir, müzakirə aparılır.

Cümlələrlə iş formasından istifadə etməklə şagirdlər arasında dialoq qurmaq və dialoqda “necə?, neçə?, nə qədər?, hansı?” suallarından istifadə tapşırıqları bilər:

- Salam, necəsen?
 - Salam, yaxşıyam.
 - Bu gün neçə dərslərin var?
 - Altı dərslərim var.
 - İlk gün nə qədər insan toplanmışdı?
 - Xeyli sayda insan vardı.
 - Hansı dostunla gedəcəksən?
 - Mənə ən sadıq olan Vüqar dostumla gedəcəyəm.
 - Necə insandır?
 - Qəlbi geniş və fikirləri saf insandır.
 - Neçə ildir dostluq edirsiniz?
 - Artıq üç ildir ki, münəibətimiz davam edir.
 - Hansı yollardan keçib bu günə gəlmisiniz?
 - Tələtömlü, qasırgalı, enişli-yoxuşlu, lakin mübariz yollardan üzəgə çıxdıq.
- Bu suallarla bərabər aşağıdakı suallarla da qarşılaşmaq mümkündür:
- Dərslərini necə oxuyursan?
 - Əla oxuyuram.
 - Bu gün nə qədər işləmişən?
 - Xeyli işləmişəm, elə ki daha təqətim qalmadı.
 - Azərbaycan öz haqqını dünyaya necə bildirdi?
 - Cəsarətlə, vüqarla bildirdi.

Müzakirə zamanı bu suallar əsasında alınan cavablara diqqət yönəldilir və aradakı fərq fəndaxili əlaqədən istifadə etməklə (sifət və sayın zərflə fərqli xüsusiyyətləri) xatırlanır.

“Hansı sözlər təyin ola bilər və təyinin ifadə vasitələri nələrdir?” tədqiqat sualı yaranır. Əvvəlki dərslərdə ümumi şəkildə ikinci dərəcəli üzvlər haqqında giriş xarakterli məlumatı olan şagirdlər müəyyən fikirlər söyləyə bilər. Sonra isə tədqiqata başlanılır.

Tədqiqata başlamazdan əvvəl mövzu yeni olduğu üçün müəyyən qədər müəllimin şərhinə ehtiyac duyulur. Nümunələr üzərində təyinlər müəyyənləşdirilə və həmin təyinlərin nə ilə, yəni hansı nitq hissələri ilə ifadə olunduğu birgə araşdırıla bilər. Sonra isə yeni mövzunun şagirdlər tərəfindən araşdırılması və möhkəmlənməsi üçün dərslərdəki 10-14-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. Şagirdlər qruplara bölünür (bu zaman obyektivliyi təmin etmək və şagird narazılığını aradan qaldırmaq üçün müxtəlif üsullarla, məsələn ədədlər yazılmış kağızların seçilməsi və eyni ədədi seçmiş olanların bir qrupda toplanması və s.) və 10-13-cü tapşırıqların icrasına başlanılır. Cümlə üzvlərindən mübtəda, xəbər, tamamlığı öyrənmiş olan şagirdlər cümlələrin düzgün ardıcılıqla suallar verib tapılmasında daha fəal iştirak edəceklərdir. 14-cü tapşırıq təyinlə, bədii təyinin fərqləndirilməsində şagirdlərin fərqi fərqlənməsinə nail olmaq üçün fərqi iş formasından istifadə etməklə yerinə yetirilir, müzakirə edilir.

İnformasiya mübadiləsi mərhələsində şagirdlər tapşırıqları bitirdikdən sonra qrup suallarının cavabını təqdim edir, fikirlərini əsaslandırırlar. Hər bir təqdimat diqqətlə dinlənilir, müəllim digər qruplara müraciət edərək əlavələrini və ya fikirlərini soruşur, müzakirə olunur, ümumiləşmə və nəticə çıxarılır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlərə evdə “Sevgi ailədən başlanır” adlı mətn yazmaq, həmin mətnə təyindən istifadə və seçilib mətnin aşağısında da qeyd etmək tapşırıla bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının VIII sinfi üçün Azərbaycan dili fənni üzrə dərslik.
2. Azərbaycan Respublikasının VIII sinfi üçün Azərbaycan dili fənni üzrə metodik vəsait.
3. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu). (V-XI siniflər). Bakı, 2015.
4. Bəliyev H., Bəliyev A. Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Bakı, 2014.
5. Bəliyev H. Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikasından mühazirələr. Bakı, 2007.
6. Əhmədov B. Azərbaycan dili təliminin qanunları, prinsipləri və metodları. Bakı, 1974.
7. Kazımov A. Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. I hissə. Dərs vəsaiti. ADPU, Bakı, 2013, 186 səh.
8. Ümumi təhsilin fənn standartları (I-XI siniflər). Bakı, 2012.